

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.35>**Д. В. Шейбут**кандидат юридичних наук, доцент кафедри національної безпеки,
Інституту безпекиПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна
Академія управління персоналом»,
ORCID ID: 0009-0003-0434-0985

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: СУЧАСНИЙ ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства в умовах воєнного стану, що зумовлено необхідністю адаптації правових норм до сучасних викликів, пов'язаних з обмеженим доступом до правосуддя, забезпеченням справедливої судового розгляду та дотриманням основних процесуальних гарантій. Окреслено основні проблеми, що виникають у сфері судового провадження в умовах військового конфлікту, серед яких недоступність судових установ у зонах бойових дій, порушення принципу рівності сторін у процесі, складнощі з формуванням доказової бази та необхідність цифровізації судочинства.

Досліджено сучасні виклики, що постали перед судовою системою України у зв'язку з військовими діями, та встановлено, що основними факторами, які ускладнюють судовий процес, є проблеми з визначенням юрисдикції справ, перенесення судових засідань до безпечніших регіонів, складнощі з комунікацією між сторонами процесу, а також обмеженість доступу до доказової бази. Розглянуто питання доказування та процесуальної легітимності отриманих доказів, що набувають особливої важливості в умовах воєнного стану.

Проаналізовано ключові напрями реформування адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства в Україні в умовах воєнного стану, зокрема оновлення процесуальних норм, запровадження спрощених механізмів судового розгляду, розвиток цифрової інфраструктури судів та вдосконалення механізмів судового контролю. Акцентовано увагу на необхідності прийняття нових законодавчих актів, спрямованих на забезпечення безперешкодного доступу до правосуддя, а також адаптації міжнародного досвіду в цій сфері.

Окремої уваги заслуговує аналіз перспектив подальшого вдосконалення судової системи, який передбачає комплекс заходів із впровадження електронного правосуддя, створення механізмів ефективної взаємодії між судами та іншими органами правозастосування, розширення можливостей дистанційного судового розгляду, а також підвищення рівня підготовки суддівського корпусу щодо роботи в умовах надзвичайних ситуацій. Визначено необхідність розробки стратегій кібербезпеки, що дозволять запобігти несанкціонованому доступу до конфіденційної інформації, яка використовується в судовому процесі.

Ключові слова: справедливе судочинство, суд, докази, доказова база, сторони, учасники, позивач, відповідач, цивільні справи, цивільне судочинство, процесуальні аспекти, судові засідання, досудовий розгляд справ, процесуальний кодекс, судовий процес, судовий розгляд справ, судові рішення, процесуальні норми, цифровізація, судова система, електронний суд.

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних викликів, зумовлених воєнним станом в Україні, актуальність дослідження проблем і перспектив адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства набуває особливої значущості. Забезпечення ефективного доступу до правосуддя, гарантування прав

і свобод громадян, а також збереження незалежності судової влади є основою стабілізації правового порядку в країні. Сучасна ситуація вимагає негайного перегляду традиційних процесуальних механізмів, впровадження цифрових технологій, оптимізації організаційних структур судочинства та адаптації законодав-

ства до нових реалій, що зумовлені збройним конфліктом та кризовими умовами.

Накопичений практичний досвід у період воєнних дій дозволяє виокремити найактуальніші проблеми правозастосування та визначити перспективні напрямки реформування судової системи з метою забезпечення оперативного реагування на надзвичайні ситуації і мінімізації ризиків порушення прав людини. Крім того, удосконалення адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства сприятиме відновленню довіри суспільства до судової влади і зміцненню правової держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз свідчить, що окремі питання щодо адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства в умовах воєнного стану є предметом уваги ряду науковців, які досліджують проблеми доступу до правосуддя, забезпечення рівності сторін, особливості доказування та адаптацію процесуальних норм. У працях акцентується увага на необхідності реформування судової системи, розвитку електронного правосуддя та інтеграції міжнародного досвіду для підвищення ефективності судочинства (Резворович К., Щербіна Д., Кучера В.О., Дутко А.О., Моїсеєнко Д.М., Рабінович С.П., Завидняк А.В., Курилін І.Р., Сопільник Л.С., Слободянюк П.Л., Головін Б.М., Денькович О.І., Луцик В.В., Цехан Д.М., Полюк Ю.І., Сакара Н.). Водночас, комплексні дослідження на цю тему відсутні, а висока динаміка процесів у аналізованій галузі обумовлює актуальність досліджень.

Мета дослідження — аналіз сучасних викликів адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства в Україні під час війни, а також визначення перспектив удосконалення законодавства та практики впровадження.

Основний зміст дослідження. У сучасних умовах воєнного стану цивільне судочинство набуває особливої ролі, оскільки забезпечення справедливості судового процесу обумовлено необхідністю дотримання принципу рівності всіх учасників процесу, що беззастережно включає забезпечення однакових можливостей для представлення позицій позивача, відповідача та інших суб'єктів правовідносин, що стає особливо помітним у справах щодо відшкодування матеріальної шкоди, коли судова практика демонструє високий рівень уваги до збереження прав людини навіть за умов значних зовнішніх обмежень, що, у свою чергу, свідчить про інтеграцію гарантій законності в кожному етапі розгляду справи [1]. Даний фундаментальний

принцип, який закріплює рівноправність сторін у судовому процесі, потребує ретельного аналізу з огляду на специфіку воєнного стану, коли зовнішні загрози та обмеження територіальної доступності до судових установ створюють додаткові труднощі, що вимагають від суддів не лише високого професіоналізму, але й вмілого застосування процесуальних норм, що регламентують порядок проведення судового засідання.

У процесі цивільного судочинства, роль доказів набуває визначального значення, адже саме належно зібрана та оцінена доказова база дозволяє встановити істинність викладених обставин справи, що зумовлює об'єктивність прийнятих судових рішень, коли аналіз матеріалів справи щодо відновлення порушених майнових прав у регіонах, де спостерігається підвищений рівень невизначеності через воєнні дії, вимагає від учасників процесу дотримання суворих стандартів збирання, збереження та представлення доказів, що підтверджується практикою судових органів, які застосовують встановлені процесуальним кодексом норми для забезпечення балансу між суб'єктивними інтересами сторін та об'єктивною необхідністю встановлення правди у справі [2]. Завдяки цьому забезпечується можливість ефективного оцінювання доказів, що включає аналіз письмових матеріалів, свідчень свідків, а також інших документальних та експертних висновків, які, враховуючи складність обставин, що склалися в умовах воєнного стану, дозволяють відновити об'єктивну картину подій та сприяють прийняттю обґрунтованих судових рішень.

Процесуальні аспекти цивільного судочинства в умовах воєнного стану характеризуються збереженням та адаптацією встановлених процесуальних норм, що регламентують порядок проведення судового засідання, організацію досудового розгляду справ та забезпечення можливості повноцінного представлення позицій усіх учасників процесу, що особливо важливо в ситуаціях, коли зовнішні обставини змушують судову систему оперативно реагувати на виклики, спричинені обмеженнями мобільності та комунікаційної інфраструктури. Практика розгляду цивільних справ, пов'язаних із врегулюванням майнових спорів у зонах військових дій, демонструє, що застосування процесуальних норм у таких умовах часто вимагає комплексного підходу, що включає не лише формальне дотримання встановлених правил, але й інтерпретацію норм з урахуванням спе-

цифічних умов, що виникають у зв'язку з безпосереднім впливом воєнних дій на організацію судового процесу [3]. Подібні особливості відображаються у тому, що організація судового засідання за умов обмеженого доступу до судових приміщень набуває характеру умовно-альтернативних форматів розгляду справ, що дозволяє зберегти процесуальну легітимність прийнятих рішень, забезпечуючи тим самим баланс між ефективністю розгляду справ та гарантіями прав усіх учасників процесу, що є ключовою умовою для підтримання справедливості у цивільному судочинстві навіть за умов суттєвих зовнішніх викликів.

Нинішня ситуація, коли воєнний стан стає визначальним чинником організаційного устрою правозастосування, вимагає ретельного узгодження оперативності судочинства з обов'язковим дотриманням принципів захисту прав людини, що відображається у необхідності збереження балансу між ефективністю розгляду цивільних справ і гарантіями, які забезпечують рівність можливостей для представлення позицій усіх суб'єктів процесу, незалежно від того, чи виступають вони як позивач, чи відповідач або інший учасник процесу [4]. Даний баланс є вирішальним фактором для відновлення довіри до судової системи та забезпечення законності в умовах, коли зовнішні обмеження можуть спонукати до компрометації процесуальних гарантій.

Також постає питання захисту прав людини у цивільних справах, оскільки воєнні умови змінюють традиційні процесуальні схеми, що створює ситуації, коли можливості сторін у процесі обмежуються через труднощі у доступі до судових засідань, зміну місць проведення розгляду справ та тимчасову зміну організаційних структур судової системи, що має негативний вплив на здатність позивача, відповідача та інших учасників повноцінно реалізувати свої процесуальні права, що, у свою чергу, може призводити до невідповідності судових рішень нормам справедливості та вимогам міжнародних стандартів прав людини, що зобов'язує правозастосовчі органи адаптувати процесуальні процедури до специфічних умов воєнного часу.

При аналізі практичних випадків розгляду цивільних справ у районах, де тривають бойові дії, спостерігається, що порушення встановлених норм доступу до суду супроводжуються не лише затримкою розгляду справ, але й виникненням проблем з визначенням юрисдикції, коли організаційні зміни, спричинені воєнними

обставинами, призводять до перенаправлення справ до судів інших регіонів, що створює додаткові труднощі для учасників процесу, змушених здійснювати довготривалі подорожі, що суттєво ускладнює можливість належного представлення їхніх позицій і доказів [5]. Зростаюча потреба у швидкому реагуванні правозастосовчих органів супроводжується одночасною необхідністю збереження високого рівня гарантій, передбачених законодавством, що забезпечують захист прав людини, і тому сучасна судова система змушена впроваджувати механізми, які дозволяють підтримувати баланс між оперативністю прийняття рішень і недопущенням порушень основних процесуальних норм, що регламентують взаємодію сторін у цивільному судочинстві.

Наявність перешкод, пов'язаних зі зміною географічних умов та структурною перебудовою судових органів, безпосередньо впливає на організацію процесуального розгляду, коли відсутність можливості використання звичних судових форматів спричиняє необхідність розробки нових методик проведення судових засідань, що забезпечують доступ до правосуддя навіть у віддалених регіонах, де традиційна судова інфраструктура втрачає свою функціональність [6]. Сучасна практика свідчить про те, що такі процесуальні інновації спрямовані на вирішення проблем з організацією доказової бази та відновленням належного рівня захисту прав усіх учасників цивільного процесу, що дозволяє зберегти законність прийнятих судових рішень у важких умовах, коли зовнішні загрози і оперативні обмеження створюють складні виклики для правозастосування.

Водночас, інтеграція спеціалізованих організаційних рішень, розроблених для умов воєнного часу, сприяє встановленню нових процесуальних стандартів, що враховують специфіку зовнішніх факторів, що негативно впливають на доступ до суду, і забезпечують належну реалізацію прав людини у цивільних справах; дані стандарти базуються на комплексному аналізі сучасної судової практики та містять пропозиції щодо оптимізації процесуальних норм з урахуванням необхідності збереження як оперативності розгляду справ, так і високого рівня справедливості, що є визначальним чинником для стабільності правового режиму в умовах воєнного стану [7], коли кожне рішення суду має критичне значення для відновлення порушених прав і підтримання довіри громадян до системи правосуддя.

Значну увагу слід приділити забезпеченню надійної доказової бази в умовах цифровізації, оскільки інтеграція електронних доказів у процесуальну систему вимагає розробки новітніх технологічних рішень, які дозволяють гарантувати автентичність, цілісність та юридичну силу отриманих даних, що підтверджується практикою використання криптографічних методів захисту інформації, цифрових підписів та технологій зберігання даних на базі розподілених реєстрів.

У той же час виклики, пов'язані з впровадженням цифрових технологій у систему цивільного судочинства, проявляються у вигляді технічних збоїв, що можуть призводити до переривання роботи електронних платформ, та кібернетичних загроз, які вимагають розробки спеціалізованих протоколів безпеки для запобігання несанкціонованому доступу до баз даних, що зберігають конфіденційну інформацію, що стає особливо актуальним у ситуаціях, коли збільшення кібератак на державні інформаційні системи викликає необхідність оперативного реагування та адаптації процесуальних норм до нових умов цифрового середовища [8]. Як показує сучасний досвід судових органів, належне реагування передбачає використання резервних каналів зв'язку та розробку алгоритмів швидкого відновлення роботи електронного суду після аварійних ситуацій.

Практичний досвід застосування комплексних заходів щодо підвищення кібербезпеки в системі цивільного судочинства свідчить про те, що системна модернізація програмного забезпечення, що включає інтеграцію систем моніторингу мережевого трафіку, антивірусних програм та спеціалізованих засобів виявлення загроз, сприяє зниженню ризиків витоку конфіденційної інформації та забезпеченню безперервності судового процесу, що в умовах обмеженого доступу до традиційних судових приміщень дозволяє не тільки зберегти оперативність розгляду справ, а й підтримати високий рівень захисту прав усіх учасників цивільного процесу, що є важливим для відновлення довіри до судової системи у періоди кризових явищ.

В сучасних умовах, коли цивільне судочинство переживає суттєві трансформації внаслідок зовнішніх викликів, аналіз процесуальних аспектів судового розгляду цивільних справ набуває особливої актуальності, оскільки організація судового засідання та досудовий розгляд справ вимагають узгодження встановле-

них процедурних норм із новими реаліями, що визначаються умовами воєнного стану та пов'язаними з ним обмеженнями [9]. У ситуації, коли традиційні судові засідання у зв'язку з обмеженням мобільності та змінами в організаційних структурах судових установ зазнають модифікацій, державні органи змушені впроваджувати адаптивні механізми розгляду справ, що включають використання альтернативних форматів проведення засідань у тих регіонах, де забезпечення фізичної присутності учасників процесу ускладнене, що, в свою чергу, спричиняє необхідність перегляду процедур досудового розгляду з метою забезпечення оперативного реагування на надходження цивільних позовів.

Оцінка доказів та формування надійної доказової бази є центральним елементом процесу, адже зібрання, збереження та якісна оцінка інформації, отриманої в ході досудового розгляду, дозволяють встановити об'єктивну картину подій, що сприяє прийняттю обґрунтованих судових рішень у цивільних справах, що розглядаються в умовах воєнного часу [10]. Судові органи, орієнтуючись на практику застосування встановлених процесуальним кодексом норм, вдаються до використання комплексних методів перевірки достовірності доказів, коли усунення невідповідностей у зібраних даних стає запорукою забезпечення справедливості процесу та гарантії реалізації прав усіх учасників, що охоплює як письмові свідчення, так і результати експертних досліджень, що отримані за участі незалежних спеціалістів.

Вплив змін процесуальних норм на судові рішення стає особливо відчутним в умовах, коли необхідність адаптації правозастосовної практики до нових реалій супроводжується переглядом усталених процесуальних підходів, що може як сприяти підвищенню оперативності розгляду справ, так і створювати ризики компрометації гарантій законності та рівності прав учасників процесу. Судові рішення, які приймаються з урахуванням адаптивних змін у законодавстві, характеризуються підвищеною гнучкістю та орієнтованістю на актуальні потреби суспільства, що відображається у можливості оперативно реагувати на виклики кризових ситуацій та забезпечувати правову захищеність осіб, залучених до цивільного судочинства.

Перспективи вдосконалення адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства пов'язані з розробкою нових нормативних актів, здатних адаптувати судову систему до умов воєнного часу, що вимагає система-

тичного перегляду та модифікації існуючих законодавчих норм задля забезпечення безперервності правосуддя. Законодавчі ініціативи, спрямовані на створення нормативного механізму, який дозволяє ефективно реагувати на специфіку сучасних викликів, включають розробку правових положень, що регламентують організацію судового процесу у кризових ситуаціях та визначають порядок взаємодії між судовими органами, правоохоронними структурами та іншими суб'єктами правозастосування.

Заходи щодо посилення доступу до правосуддя та захисту прав людини отримують особливе значення в умовах, коли організаційні зміни в системі цивільного судочинства мають враховувати як потребу оперативного розгляду цивільних справ, так і забезпечення рівноправного представлення позицій усіх учасників процесу, що визначається як позивачами, так і відповідачами, що вимагає впровадження нових організаційних підходів, здатних компенсувати порушення традиційних каналів доступу до судових установ. Рекомендації для удосконалення процесуальних аспектів та доказової бази передбачають комплекс заходів, що охоплюють як перегляд і вдосконалення існуючих процесуальних норм, так і впровадження сучасних технологій аналізу та обробки доказів, що дозволяє забезпечити високу якість судових рішень, що приймаються у відповідності з вимогами законності та справедливості, що у свою чергу сприяє відновленню довіри суспільства до системи правосуддя в умовах надзвичайних викликів сучасності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження щодо адміністративно-правового забезпечення цивільного судочинства в умовах воєнного стану встановлено, що сучасна судова система здатна адаптувати свої процесуальні механізми для забезпечення доступу до правосуддя, зберігаючи при цьому високий рівень гарантій захисту прав людини, що безпосередньо впливає на ефективність розгляду цивільних справ, навіть у разі суттєвих зовнішніх обмежень, спричинених кризовими умовами. Аналіз чинних законодавчих ініціатив та практичних рішень дозволяє стверджувати, що модернізація організаційних підходів сприяє оптимізації судового процесу, забезпечуючи об'єктивність прийняття судових рішень та своєчасну реакцію на виклики, пов'язані з воєнними діями.

Перспективи подальших досліджень вказують на необхідність поглибленого аналізу адап-

тації процесуальних норм до умов воєнного часу з метою розробки спеціалізованих нормативних актів, що враховують специфіку сучасних викликів, а також інтеграції інноваційних організаційних підходів у систему цивільного судочинства. Особлива увага має приділятися вивченню механізмів забезпечення достовірності доказової бази, адже надійність зібраних доказів є запорукою об'єктивності судового розгляду та високих стандартів правозахисту, що сприяє підвищенню довіри суспільства до системи правосуддя в умовах надзвичайних ситуацій.

Список використаної літератури:

1. Резворович, К., & Щербіна, Д. (2023). Цивільне судочинство в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*, 2 (114), 86-89. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-2-114-17>
2. В.О.Кучера А. О. Дутко. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 728 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7479/1/CivilProcPravo-%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA-1.pdf>
3. Моїсеєнко Д.М. Цивільне судочинство: доступ в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 71. С. 366–370. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/08/63.pdf>
4. Рабінович С.П. Чи діють конституційні засади балансування соціальних цінностей в умовах воєнного стану? *Юридична весна: права людини в умовах воєнного стану: збірник тез Науково-практичної конференції* (м. Харків, 15 квітня 2024 року). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2024. С. 54–57. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20036/1/konf_Yur_vesna-2024.pdf
5. Завидняк А.В. Доступ до адміністративного правосуддя в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 218–221. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/43.pdf>
6. Курилін І.Р., Сопільник Л.С. Організаційні аспекти діяльності судів України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 62–68. URL: <https://zenodo.org/records/7928855>
7. Слободянюк П. Л. Принцип справедливості в контексті судового захисту прав людини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 242–253. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/>

- server/api/core/bitstreams/653be47d-044b-4521-89d6-42253222e43e/content
8. Головкін Б.М., Денькович О.І., Луцик В.В., Цехан Д.М. Кіберзлочинність та електронні докази. *Кіберзлочинність та електронні докази: навч. посібник*. за ред. О.І. Денькович, Г. Шмельцер. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 5–298. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/08/Cybercrime-and-Digital-Evidence.pdf>
9. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98–108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
10. Сакара Н. Докази і доказування у цивільному процесі в умовах воєнного стану у практиці Верховного Суду. *Верховний Суд України*. 2022. С. 1–20. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_18_Sakara_18_11_2022.pdf
-

Sheibut D.V. Problems and prospects of administrative and legal support of civil proceedings in time of war: modern national experience

The article is devoted to the study of administrative and legal support of civil proceedings under martial law, which is due to the need to adapt legal provisions to modern challenges related to limited access to justice, ensuring a fair trial and observance of fundamental procedural guarantees. The author outlines the main problems arising in the field of judicial proceedings in the context of military conflict, including inaccessibility of judicial institutions in combat zones, violation of the principle of equality of parties in the process, difficulties in forming an evidence base and the need for digitalisation of judicial proceedings.

The author examines the current challenges faced by the judicial system of Ukraine in connection with military operations and establishes that the main factors that complicate the judicial process are problems with determining the jurisdiction of cases, transfer of court hearings to safer regions, difficulties in communication between the parties to the process, and limited access to the evidence base. The author considers the issues of proof and procedural legitimacy of the evidence obtained, which are of particular importance in the context of martial law.

The author analyses the key areas of reforming the administrative and legal support of civil proceedings in Ukraine under martial law, including updating procedural rules, introducing simplified trial mechanisms, developing the digital infrastructure of courts and improving judicial control mechanisms. Attention is focused on the need to adopt new legislation aimed at ensuring unimpeded access to justice, as well as the adaptation of international experience in this area.

Particular attention is paid to the analysis of the prospects for further improvement of the judicial system, which includes a set of measures to introduce e-justice, create mechanisms for effective interaction between courts and other law enforcement agencies, expand the possibilities of remote court proceedings, and improve the level of training of the judiciary in emergency situations. The author identifies the need to develop cybersecurity strategies to prevent unauthorised access to confidential information used in the judicial process.

Key words: *fair trial, court, evidence, evidence base, parties, participants, plaintiff, defendant, civil cases, civil proceedings, procedural aspects, court hearing, pre-trial proceedings, procedural code, trial, trial proceedings, court decisions, procedural rules, digitalization, judicial system, electronic court.*